

УДК 811.111:340.113.1

*С. В. Дорда, канд. філол. наук, доц. кафедри іноземних мов
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

МОВА ПРАВА. ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТОЧНОСТІ

Стаття присвячена одній із актуальних проблем правничої лінгвістики сьогодення, а саме проблемі термінологічної точності.

Ключові слова: право, юридичний термін, термінологія.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що лінгвістика тісно пов'язана з такими науками, як психологія, біологія, соціологія, логіка, філософія та багатьма іншими. В результаті переплетіння даних наук з'явилися самостійні галузі мовознавчого знання: психолінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика. Але, на жаль, ще недостатньо уваги приділяється такому важливому питанню сучасного мовознавства, як юридичний аспект мови та зв'язок мовознавства з юриспруденцією. Але даний аспект об'єктивно існує і є досить важливим предметом лінгвістичної науки. “Оскільки мова є суспільним явищем, виникли тенденції порівняти її з деякими сторонами суспільного життя. Так, інституціональний характер мови, в якому велике значення має явище норми, наштовхнуло лінгвістів на порівняння мови з правовими постановленнями” (*пер. авт.*) [1, с. 163].

На думку Н. Д. Голева, “непомічання” юридичного аспекта мови в російській лінгвістиці виявляє себе на різних фонах, які є актуальними і для української лінгвістики [2]. Найбільш важливими з них є наступні.

Перший фон – очевидно соціальна, політична і комунікативно-мовна актуальність теоретичного і практичного характеру; вона виявляється, зокрема, в соціальній заявці на розробку юрислінгвістичних питань в юриспруденції, засобах масової інформації, деяких сферах політики.

Другим фоном є закордонна юрислінгвістика: в західноєвропейській та американській літературі юридичний аспект права представлені більш широко і різноманітно, особливо активно розробляються питання юридичної герменевтики і логіки (інтерпретації, аргументації, лінгвістичної експертизи та ін.).

Третій фон – це безпосередньо юриспруденція, яка вже досить давно розробляє лінгвістичні аспекти права, і це само по собі робить необхідним постановку питання про теоретичну та практичну взаємодію двох наук.

Необхідність широкої діалектичної взаємодії двох аспектів – лінгвістичного та юридичного – є кардинальною підставою для виокремлення таких проміжних дисциплін, як юрислінгвістика та лінгвоюрисдика.

Українські науковці пропонують термін “правнича лінгвістика” – лінгвістика, що стосується діяльності правника (правників): “Не заглиблюючись у дискусію щодо співвідношення понять “право” та “юриспруденція”, вважаємо прийнятним послугуватися щодо лінгвістики терміном “правнича”, утвореним від одвічної української (слов'янської), а тому загальнозрозумілої лексеми “право” (“правий”, “правда”, “правити”, “правило”, “правник”), на відміну від значно молодших запозичень – “юрист”, “юриспруденція”, “юридичний”, і, як таким, що містить прикладний аспект та допоможе уникнути переобтяження терміна іншомовними складниками” [3, с. 12]. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень у сфері права актуальним є створення достатньо високих лінгвістичних стандартів у сфері мови права з метою зробити юридичний текст чітким за своїм змістом і водночас зрозумілим.

Метою даної статті є спроба окреслити те коло проблем, які є актуальними для правничої лінгвістики сьогодення, а саме проблему термінологічної точності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості термінів і терміносистем досліджують в рамках мов для спеціальних цілей. Мову для спеціальних цілей можна визначити як професійну мову, яка відрізняється від розмовної та загальноповсякденної лексики менш за все граматичними та синтаксичними закономірностями, а ймовірніше – спеціальним словниковим запасом, який відповідає практичним вимогам [4]. Особливий внесок в розробку поняття мови для спеціальних цілей зробили закордонні лінгвісти (Th. Bungarten, L. Drozd, W. von Hahn, H.-R. Fluck, D. Hartmann, L. Hoffmann, J. Heur, D. Möhn, W. Otto, R. Pelka, W. Seibike, E. Wüster та інші). Стосовно мови права склалися два протилежні погляди: одні дослідники вважають, що мову права не можна визначити як спеціальну, оскільки вона наближується до загальноповсякденної.

ної мови у сфері лексики (Kirchhof, Daum), інші виокремлюють мову права як професійну мову, тобто як варіант загальної мови для визначення спеціальних предметів, понять, котра править для комунікації всередині однієї професійної групи (Joisten, Neumann, Otto). У вітчизняній науці новий характер вивчення юридичної термінології сформувався у зв'язку зі становленням юрислінгвістики (правничої лінгвістики) як одного з актуальних напрямів дослідження загальних принципів функціонування мови права в сучасному соціокультурному контексті.

Дослідження мови права як мови для спеціальних цілей ведуться в багатьох країнах світу – Німеччині, Великобританії, США, Росії та інших. Одним із напрямків досліджень є вивчення мови і стилю юридичних документів різних рівнів. З боку спеціалістів у сфері права ведуться дослідження з метою зробити мову права більше зрозумілою і доступною для населення. Велика увага приділяється процесу законодавства як складовій лінгвістичної культури суспільства, оскільки одна з особливостей мови права полягає в тому, що вона поширюється на різноманітні сфери людської діяльності, а не обслуговує лише одну вузькоспеціальну сферу. Невід'ємною часткою досліджень є вивчення юридичної термінології.

Виклад основного матеріалу. Важливість вивчення термінології в сучасному світі є безсумнівною, тому що термінологія є сполучною ланкою між різними сферами знань та сприяє чіткому розмежуванню понять. Термінологія не стоїть на місці, вона постійно розвивається та розширює свої межі. Дослідженням термінології займаються не лише лінгвісти, але й представники відповідних наук.

Лексику будь-якої мови можна розглядати як сукупність різних систем. Крім того, можна вибирати різні принципи й підходи до її вивчення та членування на менші підсистеми. Нам видається важливим розподіл словникового складу будь-якої мови на загальну та спеціальну лексику, який був запропонований в одній із робіт з теорії термінології [5].

На відміну від загальної лексики, спеціальна лексика не має загального використання і зрозуміла лише тим, хто задіяний у певній професійній сфері, оскільки вона належить не загальній мові як засобу комунікації за будь-яких умов, а окремим підмовам, і необхідна для оволодіння професійними знаннями. Слід зазначити, що кожна підмова містить декілька систем спеціальної лексики, які належать до різних предметно-понятійних полів і лексичних ярусів [5].

Під сукупністю термінів в широкому сенсі розуміють термінологію. На думку

А. В. Суперанської, термінологія являє собою замкнений словниковий контекст, межі якого обумовлені певною соціальною організацією дійсності. Головна риса, що відрізняє терміни від слів усіх інших типів, – зв'язок з науковими концепціями. Ця екстралінгвістична характеристика впливає на мовний статус терміна, оскільки в терміні як слові відбиваються факти, які спостерігав дослідник, та їхнє теоретичне усвідомлення. Наслідком цього є тісний зв'язок термінологічної роботи з предметним знанням тієї сфери, поняття якої термінуються. При всьому цьому термін залишається словом, яке зовнішньо підпорядковується закономірностям тієї мови, якою він був створений, а також мовою, в якій він використовується (якщо в основі терміна лежить слово іншої мови) [5].

На сьогодні не існує однозначного трактування самого поняття “термін”, хоча його семантичний зміст інтуїтивно сприймається практично кожною людиною. Для багатьох є очевидним його протиставлення одиницям загальної лексики як елемента мови, що виконує певну функцію і тісно пов'язаний з конкретною предметною галуззю.

Не зупиняючись на розгляді дефініцій терміна, які існують, можна сказати, що загальним у них є той факт, що термін можна охарактеризувати як носія спеціальної інформації в одній із спеціальних галузей знання, денотатом якого виступає поняття.

Наведемо визначення, яке коротко передає сутність поняття, що розглядається, а також підкреслює важливість змісту. Термін (лат. *terminus* “кордон, межа, кінець”) – це слово або словосполучення, яке означає поняття спеціальної області знання чи діяльності і має точну сферу змістового використання [6].

Таким чином, юридичний термін можна визначити як слово (чи словосполучення), що використовується у сфері юриспруденції, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний та визначений зміст, вирізняється смисловою однозначністю, функціональною стійкістю. Термін повинен знаходитися поза експресією, тому що експресія передбачає вибір між “добре” та “погано”. Юридичні терміни переважно стилістично нейтральні та не характеризуються експресивністю.

Найбільша кількість неточностей в правових документах виникає в перехідні періоди розвитку юриспруденції, коли можливе одночасне використання одного й того ж терміна в різних значеннях або використання синонімів, що ускладнює

розуміння правових документів і призводить до їхнього різного тлумачення [7, с. 5].

Погоджуючись із Н. А. Власенко, нормативно-правовий текст розглядаємо як основу правового регулювання. З огляду на це необхідна теоретична розробка проблем уніфікації і нормування інформації, яка повідомляється в ньому, з метою уникнути різночитання в текстах даного типу. При цьому найбільш важливим лексичним пластом є термінологія.

Сучасний період розвитку юриспруденції характеризується тим, що за словами Д. І. Милославської, на нас обрушилась велика кількість різноманітних термінів, в першу чергу, економічних та юридичних [8].

Право, як предметна сфера, яку означають та відображають терміни, у більшості випадків є сукупністю ідеальних, абстрактних спеціальних понять, а не позначенням явищ та предметів матеріального світу. Таким чином, терміни права та самі поняття є результатом абстрактної думки народу, який створив національну мову та право своєї держави.

Після розпаду соціалістичної системи українське право розпочало свій розвиток у руслі західноєвропейських правових систем. Крім того, виникли нові сфери права (космічне, екологічне), деякі закони зазнали значних модифікацій. Виникла необхідність у створенні нових термінів. Причини запозичення англіцизмів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття пов'язані з відсутністю відповідного поняття в когнітивній базі мови. Україна, переживши законодавчий бум, не мала часу для опису нових понять мовними засобами української мови. Все це відобразилося в мові права, у появі нових термінів, які відображають соціальну дійсність.

Дослідження термінології Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року [9] показало, що із семи видів дозволеної професійної діяльності на фондовому ринку чотири описуються запозиченими термінами. Більшість видів операцій на фондовому ринку також позначається іншомовними словами.

Розглянемо термін “інсайдер”, який також використовується в цьому законі.

Класифікація юридичних термінів, розроблена А. С. Піголкіним, здійснюється за вертикальним та горизонтальним принципом. На вершині вертикальної класифікації буде термінологія, закріплена в Основному законі та інших законодавчих актах, тобто загальноправова термінологія, котра об'єднує терміни, які використовуються в усіх галузях права, і означає самі широкі поняття.

Горизонтальна термінологія охоплює різні види міжгалузевих та галузевих терміносистем.

Міжгалузєва термінологія – це терміни, які використовуються в декількох галузях права. Основний обсяг юридичної термінології припадає на міжгалузєву термінологію, в той час як кількість галузєвих термінів відносно невелика [10]. Термін “інсайдер” належить до міжгалузєвої термінології.

Інтернет-ресурси надають значення терміну “інсайдер” у двох варіантах:

1) інсайдер – це член якої-небудь групи людей, що має доступ до інформації, закритої для широкої публіки;

2) інсайдер (анг. *insider*, від *inside* – буквально “всередині”) – особа, яка має через свій службовий або сімейний стан доступ до конфіденційної інформації про справи компанії. Тут ми можемо виокремити загальну рису – володіння чи доступ до інформації.

З розвитком інформаційних технологій виникає ціла низка проблемних питань, пов'язаних із захистом інформації. Більшість видань схиляються до думки, що найстрашнішою загрозою для інформаційної безпеки сьогодні стали саме інсайдери. Перед суспільством постає проблема самого розуміння понять “інсайдер” та “зломщик внутрішніх мереж”, вивчення взаємозв'язку питань захисту інформації від внутрішнього злому та інсайдерських атак [11]. Автори зазначають, що в галузі інформаційної безпеки термін “інсайдер” практично скрізь вживається без визначення, ніби його значення є очевидним та знайомим для пересічного громадянина. Терміни “інсайдер” і “зловмисник, що знаходиться усередині мережі” використовують як синоніми. Зі сторінок преси, наукових статей, експертних висновків, ми дізнаємося про загрози, які несуть своїми діями інсайдери, а саме:

- втрата важливих документів, що містять службові дані;
- використання ноутбуків з конфіденційною інформацією;
- підбір пароллю;
- спроби скористатися чужим логіном;
- перегляд чужої електронної пошти;
- проникнення у персональний комп'ютер інших співробітників тощо.

Очевидною є невизначеність даного терміна, що суперечить основним вимогам до терміна в цілому.

Словник законодавчих термінів надає наступне визначення поняття “інсайдер” – це особа, яка має доступ до інсайдерської інформації завдяки тому, що вона є:

- власником понад 10 % голосуючих акцій емітента або часток (паїв) у статутному фонді, які мають контроль над емітентом;
- посадовою особою емітента;
- особою, яка мала доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків або договірних зобов'язань незалежно від наявності прямих відносин з емітентом, зокрема: юридичною особою, що перебуває з емітентом у договірних відносинах або прямо чи опосередковано у відносинах контролю; фізичною особою, яка перебуває з емітентом або юридичною чи фізичною особою, пов'язаною з емітентом договірними відносинами контролю, у трудових чи договірних відносинах, або прямо чи опосередковано у відносинах контролю; державним службовцем; фізичною або юридичною особою, яка перебуває у трудових чи договірних відносинах, або прямо чи опосередковано у відносинах контролю, з особами, що мають намір придбати цінні папери емітента.

Як бачимо з наведених прикладів, термін “інсайдер” має різні значення в різних галузях права.

Важливою рисою юридичної термінології є її системність. На властивість терміна бути елементом системи одним з перших вказав Д. С. Лотте: “Наукова термінологія повинна представляти не просту сукупність слів, а систему слів або словосполучень, певним чином між собою зв'язаних” (*пер. авт.*) [12, с. 72–73]. Юридичні терміни складають складну органічну систему, знаходяться між собою в різноманітних зв'язках. Взаємозалежність термінів полягає в тому, що з одного слова, яке є гніздовим, утворюються сталі словосполучення, які відображають близькі поняття. Наприклад, за посередництвом терміна “інсайдер” утворилися наступні слова та словосполучення – “інсайд”, “інсайдерська інформація”, “інсайдерська торгівля”, “інсайдерська реформація”.

Висновки. У зв'язку з вищезазначеним можна зробити висновок, що під час створення нормативного акта законодавці часто не враховують того, що основні ознаки терміна – це чітка сфера його застосування і точне співвідношення слова та того об'єкта дійсності, який він відображає. Без змістовної однозначності термін не може виконувати функцію позначення спеціального поняття. Правові поняття і терміни, що їх позначають, в ідеалі повинні бути зрозумілими для пересічного громадянина.

Список літератури

1. Алексеев С. С. Общая теория права: Курс в двух томах. Т. 2. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
2. Голев Н. Д. Постановка проблем на стыке языка и права [Электронный ресурс] / Н. Д. Голев. – Режим доступа : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/v82.html>.
3. Правнична лінгвістика : навч. посіб. / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко [та ін.]. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 312 с.
4. Lewandowski T. Linguistisches Wörterbuch / T. Lewandowski. – Heidelberg : Quelle und Mayer, 1979. – 243 s.
5. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 2003. – 246 с.
6. Алимов В. В. Юридический перевод: Практический курс. Английский язык / В. В. Алимов ; изд. 3-е, стереот. – 2005. – 160 с.
7. Власенко Н. А. Язык права / Н.А. Власенко. – Иркутск, 1997. – 173 с.
8. Милославская Д. И. Юридические термины и их интерпретация [Электронный ресурс] / Д. И. Милославская // Российская юстиция. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.relga.rsu.ru>.
9. Про цінні папери та фондовий ринок : закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Пиголкин А. С. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. – М.: Юрид. лит. 1990. – С. 7–12.
11. Живко М. О. Дотичність понять “інсайдери” та “зловмисники у внутрішніх мережах” в інформаційно-правовому полі [Електронний ресурс] / М. О. Живко, Ю. В. Войтович. – Режим доступа : <http://intkonf.org/>.
12. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М., 1961. – 159 с.

Отримано 23.10.2012

Аннотація

Статья посвящена одной из актуальных проблем правовой лингвистики наших дней, а именно проблеме терминологической точности.

Summary

The article is devoted to one of the problems of today – the problem of the juridical terminological accuracy.